

Omówienia

Adina Babeş

Publikacje i badania dotyczące Zagłady w Rumunii – Państwowy Instytut Badań nad Zagładą w Rumunii im. Eliego Wiesela

Państwowy Instytut Badań nad Zagładą w Rumunii im. Eliego Wiesela (Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, INSHR)¹, mający swoją siedzibę w Bukareszcie, został założony przez rząd Rumunii w 2005 r. w rezultacie pozytywnej opinii ogłoszonej w „Raporcie końcowym” Międzynarodowej Komisji do Spraw Zagłady w Rumunii pod przewodnictwem Eliego Wiesela. Instytut jest instytucją publiczną mającą osobowość prawną, a podlega Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Został powołany, by identyfikować, gromadzić, rejestrować, badać i publikować dokumentację dotyczącą Zagłady na terenie Rumunii, Mołdawii, części Ukrainy (ziemiach podlegających w czasie drugiej wojny światowej rumuńskiej administracji) i północnej Transylwanii (ziemiach rumuńskich będących wówczas pod jurysdykcją węgierską), a także realizować wszechstronny program edukacyjny. W tym celu naukowcy pracujący w instytucie prowadzą badania nad Zagładą w Rumunii, zdobywają i przechowują istotne dokumenty, organizują seminaria i konferencje oraz publikują artykuły naukowe i książki.

Jedną z pierwszych publikacji na temat zagłady Żydów w Rumunii jest „Raport końcowy” Międzynarodowej Komisji do spraw Zagłady w Rumunii – praca naukowa, która w sposób zwarty i spójny przedstawia historię rumuńskiego Holocaustu. Wydany w 2005 r. „Raport końcowy” zawiera wyniki badań komisji, jej wnioski i zalecenia, które zostały w pełni zaakceptowane przez rząd rumuński.

Z kolei w 2009 r. ukazał się pierwszy numer redagowanego przez instytut czasopisma „Holocaust. Studii și cercetări (Holocaust Study and Research)”². Rocznik ten stanowi pierwszą tego typu publikację w rumuńskim środowisku naukowym. Ma on za zadanie wprowadzać do obiegu kulturowego wyniki systematycznych badań prowadzonych między innymi przez instytut. Co więcej, twórcy czasopisma zamierzają nadać badaniom nad Zagładą w Rumunii charakter międzynarodowy, by udostępnić je pozostałym badaczom oraz przekazać wiedzę przydatną przy wdrażaniu

¹ Strona internetowa instytutu: <http://www.inshr-ew.ro/en/> (dostęp 16 VIII 2012 r.).

² <http://www.inshr-ew.ro/en/magazines> (dostęp 16 VIII 2012 r.).

innych programów i projektów edukacyjnych. „Holocaust Study and Research” przedstawia zainteresowanym odbiorcom badania, artykuły naukowe, relacje i wywiady pozwalające poznać jeden z najmroczniejszych okresów w historii Rumunii. Artykuły ukazują się po rumuńsku, angielsku, francusku i niemiecku.

W 2006 r. ukazała się praca pod tytułem „Przemoc i terror w Rumunii ostatnich lat”³, upamiętniająca 65. rocznicę pogromu w Bukareszcie ze stycznia 1941 r.

Kolejną istotną publikacją Instytutu im. Eliego Wiesela stanowi „Pogrom w Jassach, 28-30 czerwca 1941 r. – preludium Zagłady w Rumunii”⁴, tom wydany po konferencji międzynarodowej, która odbyła się w Jassach 28-29 czerwca 2006 r. Praca ta zawiera artykuły poświęcone historiografii pogromu w Jassach, jego odbiciu w sztuce, dziełach literackich, dyskursie publicznym i fragmentach relacji różnych ocalałych.

W roku 2007 wydawnictwo instytutu opublikowało książkę „Trzecia Rzesza i Zagłada w Rumunii 1940-1944. Dokumenty z archiwów niemieckich”⁵. Składa się na nią zbiór nieprzebadanych dotąd dokumentów archiwalnych w języku rumuńskim i niemieckim, rzucających światło na pewne nowe kwestie związane z traktowaniem Żydów rumuńskich w czasie drugiej wojny światowej. Tom ten jest adresowany nie tylko do badaczy, lecz także do pozostałych czytelników zainteresowanych niedawną historią Rumunii. Na 831 stronach książki znajdują oni niezwykle ciekawe dane i komentarze na temat losów Żydów rumuńskich w latach czterdziestych XX w.

W trosce o wykształcenie młodszych pokoleń w 2007 r. opublikowano „Jak to było możliwe? Rumuńscy Żydzi podczas Holocaustu”⁶, podręcznik pomocniczy skierowany do młodzieży uczącej się o Zagładzie.

W 2008 r., jako pokłosie kolejnej konferencji międzynarodowej, ukazał się angielskojęzyczny tom „Pamięć Holocaustu i antysemityzm w Europie Środkowej i Wschodniej. Zagadnienia porównawcze”⁷. Znajdziemy w nim artykuły poświęcone różnym postawom, jakie przyjmuje się wobec pamięci o Holocaustie w krajach dotkniętych Zagładą.

Zagłada Żydów rumuńskich pociągała za sobą nie tylko deportacje i mordy, lecz także rozpad gmin, grabież mienia żydowskiego, odsunięcie Żydów od działalności zawodowej i usunięcie ich z różnych organizacji. Przetłumaczone w 2008 r. na język rumuński studium Jeana Ancela zatytułowane „Wyniszczenie gospodarcze

³ *Violența și teroare în istoria recentă a României*, București: Editura Universitară, 2006.

⁴ *Pogromul de la Iași (28-30 iunie 1941) - prologul Holocaustului din România*, red. George Voicu, Iași: Polirom, 2006.

⁵ *Al III-lea Reich și Holocaustul din România. 1940-1944. Documente din arhivele germane*, red. Ottmar Trașcă, București: INSHR, 2007.

⁶ *Cum a fost posibil? Evrei din România în perioada Holocaustului*, red. Alexandru Florian, Lya Benjamin, Anca Ciuciu, București: INSHR, 2007.

⁷ *Holocaust Memory and Antisemitism in Central and Eastern Europe*, Bucharest: INSHR, 2008.

rumuńskich Żydów”⁸ porusza problem wyniszczania gospodarczego Rumunów pochodzenia żydowskiego. Jest to jedna z tych książek dotyczących Zagłady w Rumunii, która została najpierw opublikowana za granicą⁹ i przetłumaczona na język rumuński. Jej autor dotyka takich kwestii, jak związek Żydów rumuńskich z państwem rumuńskim w okresie międzywojennym, narodowe państwo legionowe i legionowy terror, proces rumunizacji czy też rola odegrana przez Narodowy Bank Rumunii.

Również w roku 2008, dzięki porozumieniu Instytutu im. Eliego Wiesela, Federacji Gmin Żydowskich w Rumunii i Centrum Badań nad Historią Żydów w Rumunii, opublikowano „Godność w gorzkich czasach”¹⁰, opowiadającą o Sprawiedliwych wśród Narodów Świata z Rumunii. W książce przedstawiono akty solidarności i akcje pomocowe w kontekście rumuńskiej Zagłady, protesty i interwencje przedstawicieli rumuńskiego środowiska politycznego, a także akty solidarności w świecie kultury.

Książka o tragedii Romów deportowanych do Transnistrii w latach 1942–1945¹¹, opublikowana pod patronatem Instytutu im. Eliego Wiesela pod redakcją Radu Ioanida, Michelle Kelso i LuminiŃy Mihai Cioaby, ujrzała światło dzienne w 2009 r. Podzielono ją na dwie części – w pierwszej znajdują się wywiady przeprowadzone z Romami ocalałymi z Zagłady, druga natomiast stanowi zbiór oficjalnych dokumentów państwowych, na mocy których Romów rumuńskich wywieziono do Transnistrii. Zarówno wywiady, jak i dokumenty ukazują czytelnikowi bardziej kompleksowy obraz eksterminacji Romów.

Dzięki współpracy Instytutu im. Eliego Wiesela z Mémorial de la Shoah w 2011 r. ukazał się numer 194 „Revue d'histoire de la Shoah”, pt. *L'horreur oubliée. La Shoah roumaine*. Za jego publikację i rozpowszechnienie odpowiada Mémorial de la Shoah. Na 700 stronach periodyku znalazły się liczne prace badawcze i artykuły autorstwa naukowców z instytutu.

Na koniec uwag dotyczących działalności wydawniczej instytutu warto jeszcze wspomnieć o zbiorach artykułów i dokumentów dotyczących pracy przymusowej. Są one owocem pracy grupy badawczej z Instytutu im. Eliego Wiesela, która przez cztery lata zgłębiała ten temat, korzystając z cyfrowego archiwum instytutu. Wyniki ich badań zostaną opublikowane w dwóch tomach. Pierwszy z nich będzie zawierał artykuły naukowe, drugi zaś wybrane dokumenty archiwalne, oba ukażą się jeszcze w 2012 r.

W dalszej części artykułu pragnę wspomnieć o innych jeszcze projektach badawczych i działalności Instytutu im. Eliego Wiesela. Planowane badania mają

⁸ Jean Ancel, *Distrugerea economică a evreilor romani*, Bucureşti: INSHR i Yad Vashem, 2008.

⁹ Jean Ancel, *The Economic Destruction of Romanian Jewry*, Jerusalem: Yad Vashem, 2007 – przyp. red.

¹⁰ *Demnităte în vremuri de restrişte*, red. Liviu Rotman, Bucureşti: Hasefer, 2008.

¹¹ *Tragedia romilor deportați în Transnistria (1942-1945)*, red. Radu Ioanid, Michelle Kelso, LuminiŃa Mihai Cioabă, Iaşi: Polirom, 2009.

szeroki zakres tematyczny oraz wielowymiarowy charakter. Środki na ich realizację pozyskiwane są w wyniku konkursów państwowych lub międzynarodowych bądź z budżetu państwowego.

Instytut wdraża także w życie projekty historii mówionej oparte na wywiadach z żydowskimi i romskimi ocalałymi, obejmujące zbieranie, redagowanie i publikację tychże wywiadów na stronie instytutu¹². Od lat prowadzi również badania ilościowe dotyczące wypowiedzi antysemitycznych i negujących Zagładę w rumuńskich mass mediach.

W 2010 r. zespół badawczy przeanalizował objawy nietolerancji, ksenofobii i antysemityzmu obecne w dyskursie publicznym w czasach międzywojennych.

Naukowcy z instytutu prowadzą też własne prace badawcze, których wyniki publikowane są na łamach czasopism i zesztytów naukowych lub wydawnictw instytutu.

W ramach innego godnego uwagi przedsięwzięcia powstanie spis nazwisk Żydów wywiezionych do Transnistrii. Kolejny projekt dotyczy podwójnej tożsamości Rumunów pochodzenia żydowskiego w kontekście europejskim, w XIX w. oraz w pierwszej połowie wieku XX. Jego wyniki zostaną zebrane i opublikowane w 2012 r.

Instytut im. Eliego Wiesela współuczestniczył w realizacji filmów dokumentalnych, wśród których warto wymienić *Duminica neagră* (Czarna niedziela) z 2011 r. o pogromie w Jassach oraz *Masacrarea evreilor. Gropi comune în pădurea Vulturi* (Masakra Żydów. Masowe groby w lesie Vulturi) z tego samego roku.

8 października 2009 r. odsłonięto w Bukareszcie pomnik Ofiar Zagłady w Rumunii. Stoi on w centralnej części miasta i składa się z kilku części, upamiętniających dramata społeczności żydowskiej i romskiej z czasów drugiej wojny światowej. Opiekę nad pomnikiem sprawuje Instytut im. Eliego Wiesela.

Instytut angażuje się także w programy edukacyjne i szkoleniowe, organizuje różne wydarzenia kulturalne oraz obchody. Reaguje również publicznie w mediach i przez oświadczenia prasowe na wypowiedzi i opinie antysemityczne i negujące Zagładę. Warto przy tym dodać, iż tego rodzaju treści i postawy w świetle prawa są karalne.

Z języka angielskiego przełożyła *Ewa Felska*

¹² <http://www.inshr-ew.ro/media/interviuri> (dostęp 16 VIII 2012 r.).